

İngiliz Basınında Kazakistan'ın Bağımsızlık Süreci (1985-1991)

Kazakhstan's Independence Process in the British Press (1985-1991)

Hakan KURT*

* Öğretim Görevlisi.

Orcid Id: 0000-0001-5742-9308

Sorumlu Yazar / Corresponding Author:
Hakan Kurt, Öğretim Görevlisi, Ordu Üniversitesi, Rektörlük

E-posta / E-mail:
hakankurt5206@gmail.com

Geliş Tarihi / Received Date:
25 Eylül 2023

Kabul Tarihi / Accepted Date:
23 Ocak 2024

Araştırma Makalesi / Research Article

Atf / Citation:
Hakan Kurt, "İngiliz Basınında Kazakistan'ın Bağımsızlık Süreci (1985-1991)", *Türk Dünyası Araştırmaları* 136, Sayı 269, (2024): 207-231.

doi: DOI: 10.55773/tda.1365905

Bu makale Creative Commons BY-NC-SA 2.0 tarafından lisanslanmıştır. / This article is licensed under a Creative Commons BY-NC-SA 2.0.

Öz

Rusya ve İngiltere, tarih boyunca stratejik önemi ve yer altı kaynakları bakımından zengin olması nedeniyle Kazakistan toprakları üzerinde söz sahibi olmak için mücadele etmiş ve halen de etmektedir. Özellikle Rusya, Sovyetler Birliği döneminde bu ülke üstündeki egemen güç olarak kendi amaçları doğrultusunda çeşitli politikalar izlemiştir. İngiltere ise Sovyetler Birliği politikalarına karşılık kendi stratejilerini uygulamaya koymuştur. Bu nedenle Kazakistan'ın bağımsızlığını elde ettiği süreçte kültürel, ekonomik, siyasi yönleri bulunan gelişmeler yaşanmıştır.

Araştırmada Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasına giden süreçte yaşanan gelişmelerin İngiltere tarafından nasıl karşılandığı ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kamuoyunun nasıl bilgilendirildiği ise ölçüt olarak belirlenen tirajlarının yükseklikleri, kamuoyu oluşturmadaki güçleri ve tüm dünyada bilinirlikleri olan İngiliz basınının sol-liberal çevrelerini temsil eden *The Independent* ile sağ-muhafazakâr çevrelerini temsil eden *The Times* gazetelerinin örneklem alınması üzerinden döküman analizi yöntemiyle incelendi. Kaynak olarak kullanılan *The Times* ve *The Independent* gazetelerinin bahsedilen süreçteki nüshalarına ulaşılarak konuyla ilgili olanlar ayrıldı. Her iki gazetenin de Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan süreçte yaşanan gelişmelere bakış açıları ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Kazakistan, Sovyetler Birliği, Glasnost, Perestroyka, İngiliz Basını

Abstract

Throughout history, Russia and England have struggled to have a say in Kazakhstan's territory due to its strategic importance and rich underground resources. Especially during the Soviet Union period, Russia, as the dominant power in this country, pursued various policies for its own purposes. Britain, on the other hand, implemented its own strate-

gies in response to the policies of the Soviet Union. For this reason, cultural, economic and political developments took place during the period when Kazakhstan gained its independence.

The research tried to reveal how the developments in the process leading to Kazakhstan's independence were received by England. How the public is informed was examined by taking as a sample the newspapers *The Independent*, which represents the left-liberal circles of the British press, and *The Times*, which represents the right-conservative circles, with their high circulation, their power in forming public opinion, and their recognition all over the world, which were determined as criteria. The copies of *The Times* and *The Independent* newspapers used as sources during the mentioned period were accessed and those relevant to the subject were separated. An effort was made to reveal the perspectives of both newspapers on the developments that took place during the period that resulted in the dissolution of the Soviet Union and the independence of Kazakhstan.

Keywords: Kazakhstan, Soviet Union, Glasnost, Perestroika, British Press.

Giriş

Esasen Sovyetler Birliği'nin dağılmasını önlemek ve komünist sistemde yenilenme için Gorbaçov tarafından uygulamaya konulan Glasnost ve Perestroika politikaları doğrultusunda yaşanan tüm gelişmeler Sovyetler Birliği'ni dağılmaya götüren sebeplere dönüşmüştür. İngiltere'de ise aynı dönemde "Demir Leydi" olarak adlandırılan Margaret Thatcher yönetiminde bulunmaktadır. Thatcher yönetimi ile İngiltere özellikle Türkistan ve Doğu toprakları üzerinde söz sahibi olmak için yürüttüğü Great Game (Büyük Oyun) politikasını tekrar uygulamaya koymuştur. İngiltere ve Sovyetler Birliği, Kazakistan'ın bağımsızlığına giden süreç içerisinde stratejik hedefleri doğrultusunda çeşitli politik uygulamalarda bulunmuştur. Bu bağlamda da birlik ülkeleri arasında özellikle Kazakistan'da yaşanan gelişmelerde artış gözlenmiştir. Kazakistan tarih boyunca yer altı kaynakları bakımından zengin olması ve dünya üzerinde bulunduğu coğrafyanın stratejik önemi gibi çeşitli nedenlerle ülke üzerinde ilgi sahibi dünya devletlerinin aralarında yaşadıkları güç mücadelesinin odağında olmuştur. Bu sebeple Kazakistan'ın bağımsızlık süreci İngiltere basını gözünden okunmaya çalışılmıştır.

İngiltere I. Dünya Savaşı öncesi ve sonrası şeklinde ayrılabilir dönemlerde sömürgelerine giden yolları güvenlik altına alma hedefine ulaşmak amacıyla uyguladığı dış politikaları Sovyetler Birliği'nde Gorbaçov yönetiminin iktidar olduğu dönem olan, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde de devam etmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasına giden bu süreçte; Gorbaçov'un Sovyetler Birliği yönetiminde olduğu yıllar arasında yaşanan gelişmelerin İngiliz basınında da yansımaları olmuştur.

Dünya üzerinde yaşayan insanların günlük yaşam içinde meydana gelen olaylar hakkındaki bilgilerden haberdar olabilecekleri tek kaynak medyadır. Medyanın içinde yazılı ve görsel olarak ayırabileceğimiz basın yayın kuruluşlarının topluma haber aktarma yollarından birisi ise gazetelerdir. Gazeteler yakın dönemde gerçekleşen tarihi olayların incelenmesindeki önemli kaynak-

lardır. Toplumların içinde yaşadıkları dönemde meydana gelen olaylar hakkında bilgilendirilmelerini sağlayan gazetelerde çeşitli politik, kültürel, sosyal, ekonomik bilgiler yer almaktadır. Küresel mücadelede etkili olan güçlü devletlerin kamuoyunda kendi hedefleri doğrultusunda oluşmasını istedikleri algılar medya üzerinden okunabilir.

Toplumun ülkeler arasında var olan mücadelelerden haberdar olabildikleri kaynaklar olan gazeteler politik algılarda, politikaların belirlenmesinde, belirlenen politikaların uygulanmasının meşru hale getirilmesinde ciddi rol üstlenmektedir. Araştırmamızda incelenmeye çalışılan kaynaklardan birisi olan The Times gazetesi, çalışmanın sınırları içinde olmasa da İngiltere'de Kırım Savaşı, Dünya Savaşları ve Balkan Savaşları gibi dünyayı şekillendiren çeşitli gelişmeler boyunca yürütülen politikalarla ilgili olarak generaller, başbakanlar ve hükümetler üzerinde dahi politik ve diplomatik haberlerle etki sağlamıştır.¹ İngiliz basınının tümü bağlamında ise İngiltere'de gazete oldukça etkili bir iletişim aracıdır. Örneğin İngiltere'de Daily Mail gazetesinin kurucusu olan Lord Northcliffe ismi I. Dünya Savaşı yıllarında oldukça etkili olmuş ve propaganda bakanlığı dahi yapmıştır.²

Haber, topluma yönelik toplumun ilgi sahibi olduğu konularda çeşitli bilgiler sunmak ve tanımlamalar yapmak gibi görevler üstlenmektedir. Gazete haberleri geleceğin tarihi olarak ya da gelecekle ilgili yorumların yapılabilmesinde kullanılabilecek bilgileri kamuoyuna ulaştırmaktadır. Kısacası gazete haberleri insanları ilgilendirecek bir gelişme hakkında dün ve bugün ile ilgili bilgileri vermekte ve böylece geleceğe dair varsayımların içeriğini de oluşturmaktadır.

Gazeteler hükümetlerin faaliyetlerinde ve ülkelerin yönetimlerinde yer alan isimler üzerinde de etkili olmaktadır. Örneğin The Times gazetesi çalışmamızın sınırları içindeki dönemde dünyada yaşanan bazı gelişmeler karşısında Thatcher hükümetini takındığı tutumları da desteklemiştir. Esasen gazetenin sahibinin de bu durumda etkisi bulunmaktadır. Çünkü Rupert Murdoch ismi dünyanın önde gelen medya patronlarından birisidir ve 1981 yılında The Times gazetesini satın almıştır. Murdoch, Thatcher'ın seçim programlarında kendisinin destekçilerinden olmuştur. Thatcher hükümeti döneminde Oxford Üniversitesi'nde gazetesindeki dil kullanımının araştırılması konusunda verdiği büyük miktarda (yaklaşık 3 milyon sterlin) yardımla gazetecilik ve dil çalışmaları konusunda maddi destek sağlamıştır.³ Bu durumun yukarıda daha önce bahsedildiği gibi dünya tarihinde meydana gelen gelişmeler sırasında

¹ Bu durumun incelendiği çeşitli tez çalışmaları da bulunmaktadır. Bkz. Levent Şarлак, "The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018); İlay İleri, "The Times Gazetesine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıkların Durumu (1908-1918)" (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004).

² Bkz. J. Lee Thompson, *Politicians, the Press, and Propaganda: Lord Northcliffe and the Great War, 1914-1919*, (London: The Kent State University Press, 2000).

³ Douglas Broom, "Thatcher Oxford'un Murdoch Başkanını Ağırıyor," *The Times*, 15 Mayıs 1990.

örnekleri bulunmaktadır.⁴

Gazetelerin yayınlandığı ülkenin kamuoyunda oluşan bakış açısını gösterebilmeleri sebebiyle kaynaklar kamuoyu düzeyinde sol-liberal ve sağ-muhafazakâr gazeteler şeklinde sınıflanmaktadır. Çalışmada bahsedilen dönem için her iki yüksek tirajlı gazetenin değerlendirilmesi İngiliz basınının genel bakış açısını ortaya koymasını da sağlamıştır. Tarihi ve kültürel olarak yakın bağlara sahip olduğumuz Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı süreç aynı zamanda Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla sonuçlanan Glasnost ve Perestroyka politikalarının uygulamaya konulduğu dönem olduğu için yaşanan gelişmeler Sovyetler Birliği'ndeki değişimle birlikte ele alınarak objektif bir bakış açısını sağlamak amaçlanmıştır.

Gorbaçov'un SSCB yönetimine gelmesi ile uyguladığı Glasnost (açıklık) ve Perestroyka (yeniden yapılanma) politikaları değerlendirilerek Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı süreçte yaşanan olaylara karşı İngiliz basınının bakışı esas alındı. Bu reform politikaları Sovyetler Birliği'nin dağılmasına sebep olduğu gibi Türk Cumhuriyetlerinin her birinin bağımsız birer devlet olmaları için de fırsat yaratmıştır.

Çalışmada The Times ve The Independent gazeteleri İngiliz basınındaki sağ-muhafazakâr ve sol-liberal çevrelerin temsilcileri şeklinde tanımlanarak Sovyetler Birliği'nin dağıldığı ve Kazakistan'ın bağımsızlığını da kazandığı sürecin İngiliz basınına yansımaları araştırıldı. Böylece İngiliz basınının kamuoyunu; Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı süreçte nasıl ve hangi söylemlerle bilgilendirdiği çalışmamızın problematiği olarak cevaplanmaya çalışılan sorular oldu.

1985 yılından 1991 yılına kadar Sovyetler Birliği'ni yöneten Gorbaçov'un uygulamaya koyduğu Perestroyka ve Glasnost adını verdiği politikalar sonucunda Soğuk Savaş'ın sonlanmasına neden olan gelişmeler de yaşanmıştır. Ancak bu reformlar Sovyetler Birliği Komünist Partisi'nin ülkede politik üstünlüğünü kaybetmesine ve sonrasında Sovyetler Birliği'nin dağılmasına da neden olmuştur. Bu sebeple çalışmada Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanması süreci Sovyetler Birliği'nin dağılması süreciyle birlikte Glasnost ve Perestroyka politikaları ve Kazakistan'da yaşanan iç gelişmeler çerçevesinde incelendi. Kazakistan'da yıllardır özlenen bağımsızlık ve dünya dengelerinde meydana gelen değişime İngiliz basınının kayıtsız kalmadığı ve olayları nasıl gördüğü ortaya konuldu.

⁴ The Times gazetesinin İngiliz politikasındaki etkilerinin örnekleri için bkz. *The Times History of The War Volume I*, (London: The Times, 1914), 94.; Stanley Morison, *The History of The Times, Volume II: "The Tradition Established"* (London: The Office of The Times, 1939), 16; Stanley Morison, *The History of The Times Volume I: "The Thunderer" in The Making*, (London: The Office of The Times, 1935), 52.; Graham Stewart, *The History of The Times Volume VII: The Murdoch Years*, (London: Harper Collins, 2005), 344.

Sovyetler Birliği'nin Dağılma Sürecinde Kazakistan'da Yaşanan Gelişmeler

Çarlık Rusya döneminden itibaren Sultan Kenesari liderliğinde süregelen Kazakistan'ın bağımsızlık mücadelesi tam bağımsızlık elde edilene kadar devam etti. Kazak Türklerinin bağımsızlık mücadelesinde en önemli isimlerden birisi ise Sultan Kenesari'dır.⁵ Sultan Kenesari'dan öncesinde de elbette bağımsızlık mücadelesi veren isimler olmuştur. Bunlardan önde gelenleri Sırım Datov, Jolaman Tilenşiyev, Sultan Sarjan Kasımoğlu, İsatay Taymanoğlu ve Mahambet Ötemisoylu'dur. Bolşevik İhtilali'nden sonra ise Kazakistan'da bağımsızlık mücadelesi Kazak Türklerinin siyasi yapılanması olan Alaş Orda Partisi etrafında şekillenmiştir. Bağımsız Kazakistan hedefinde en önemli örgütlenmelerden birisi Alaş hareketi olmuştur.⁶ Kazak Türkleri Alihan Bökey ve Alaş Orda Partisi liderliğinde bir hükümet kurmuşlardır.⁷ Türkistan Muhtar Cumhuriyeti adıyla kurulan bu devletin başkanı Alihan Bökey, Dışişleri Bakanı ise Mustafa Çokay olmuştur.

Bağımsızlık mücadelesinde yer alan bu iki isim de tıpkı Sultan Kenesari gibi lider isimler olmuştur. Bununla birlikte bu dönemde Türkistan'ın bağımsızlık mücadelesinden dünyayı haberdar edebilmek ve bu mücadelede birliktelik sağlayabilmek amacıyla Yaş Türkistan dergisi gibi çeşitli kültürel faaliyetler de gerçekleştirilmiştir. Kazakistan'ın bağımsızlık mücadelesinde kültürel anlamda önemli bir yeri olan ve Kazakistan'da çıkarılan Yaş Türkistan Dergisi; Yeni Türkistan Dergisi ismiyle Türkiye'de de çıkarılmıştır.⁸ Bu mücadelenin Kazakistan'ın tamamen bağımsız hale gelmesinde bir örnek teşkil etmesi gerektiğini savunan, Alaş yapılanmasının liderliğindeki son isim olan Mustafa Çokay bu dergilerde yazıları bulunan isimlerden birisidir.⁹

1980'li yıllara gelindiğinde Kazakistan'da Gorbaçov reformlarının etkileri görülmüştür. Ruslaştırma politikalarının yoğun şekilde uygulandığı Kazakistan'da özellikle Kazak Türklerine karşı birçok zorlu ve kötü uygulamalar yürütülmüştür. Bahsedilen yıllarda Kazakistan bağımsızlığı için mücadele veren en önemli isim Nursultan Nazarbayev olmuştur. 1989 yılında Kazakistan Komünist Partisi başkanı seçilen Nazarbayev, Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti cumhurbaşkanlığının oluşturulmasının ardından cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir.¹⁰

⁵ Sultan Kenesari ve bağımsızlık mücadelesi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Fatih Ünal, *Rus İşgaline Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesari*, (İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2010).

⁶ İbrahim Kalkan, "Kazak Siyasi Sisteminin Modernleşme Süreci ve Alaş Hareketi", içinde *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, SOTA Yayınları, Haarlem, 2002, s. 372.

⁷ Saadetin Gömeç, *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), Mehmet Saray, *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*, ed. Emine Gürsoy Naskali, Erdal Şahin, (Ankara: T.T.K. Basımevi, 1999), 142-155.

⁸ Özlem Akant, "Yaş Türkistan 1929-1930," *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, no. 6 (Ocak 1988): 924.

⁹ Bkz. Abdullah Gündoğdu, Cafer Güler, "Kazakistan'ın Bağımsızlığının Tanınma Süreci ve Türk Kamuoyundaki Yankıları," *TAD* 36, no 61 (2017): 76.

¹⁰ Nursulu Çetin, *Kazakistan Siyasi Sisteminde Başkanlık Modeli*, (Ankara: Öztepe Matbaası,

Kazakistan bağımsızlık mücadelesinde Jeltoksan Ayaklanması önemli bir olaydır. *The Independent* gazetesinde Rupert Cornwell tarafından yazılan “Gorbaçov Kremlin’i Karıştırıyor” başlıklı haberde Kunayev’in yağmalama olayları sonrasında görevden alındığı söylenerek Jeltoksan Ayaklanması olarak bilinen çatışmalara da esasen bu gelişmenin sebep olduğu düşünülmektedir. Gorbaçov’a Sovyetler Birliği KPMK Genel Kurulunda etnik gelişmelerle ilgili özel önem ve ilgi göstermesi gerektiği söylenmektedir. Bu sebeple Komünist Parti’nin yönetim organlarının mutlaka yerel milliyetçi hareketlenmeler karşısında harekete geçmesinin zorunlu olduğu belirtilmektedir.¹¹

Jeltoksan Ayaklanması’nın yanı sıra Kazakistan topraklarında özellikle nükleer silah ve uzay bilim araştırmaları ile ilgili çeşitli çalışmalar da gerçekleştirilmiştir. Kazakistan’da Mir Uzay Üssü’nün kurulması *The Times* gazetesinde Keith Hindley tarafından yazılan “Rusya Uzaydaki Yerini Belirliyor” başlıklı haberde Rusya’nın uzay çalışmaları gerçekleştirdiği şeklinde belirtilmektedir. Haberde Kazakistan’da yaşanan milliyetçi olaylardan bahsedilmemekle birlikte uzay bilim çalışmalarıyla ilgili bu gelişme hakkında çalışmaların ne kadardır sürdüğü, üretilen uzay roketinin bilimsel özellikleri ve uzay üssünün teknolojik özelliklerinden bahsedilen açıklamalar yapılmaktadır.¹²

Kazakistan, nükleer silah ve uzay çalışmaları gerçekleştirildiği için dünyada tüm ülkelerin sahip oldukları barış çabalarının, silahsızlanma ve de teknoloji yarışlarının odağında yer aldı. *The Times* gazetesinde yer alan bir başka haberde de Rusya’nın uzay çalışmalarına Kazakistan’da devam ettiği ve 1986 yılında çalışmaların hızlandığı belirtilmektedir. Bay Konur Uzay Üssü’ne Gorbaçov’un üç kişilik bir savunma heyeti ile ziyarette bulunduğu ve çalışmaların daha da hızlandırıldığı söylenmektedir.¹³

1. İngiliz Basınında Sovyetler Birliği’nin Dağılma Sürecinin ve Reform Politikalarının Kazakistan’daki Gelişmelere Olan Etkileri

Sovyetler Birliği dağılma sürecini önlemek ve sistemsel değişimi sağlamak amaçlı Kazakistan’da çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Bunların bağımsızlık hareketlerine olan etkisi ise bağımsızlık mücadelelerindeki gelişmelerin çoğunlukla etnik köken sebebiyle ortaya çıkmasında görülebilir. Sovyetler Birliği yönetimi tarafından Rus asıllı olmayan diğer milletlerin Sovyetleştirilme hedefiyle şekillendirilmeye çalışılan Kazakistan; geniş coğrafyası, nüfusunun yapısı, dil unsuru ve de dini yapılanmalarıyla bağımsızlık hareketlerinde diğer cumhuriyetlerden farklı bir yere sahiptir. Gorbaçov yönetiminin uyguladığı Glasnost ve Perestroyka politikaları ile daha çok gündeme gelen Sovyetler

2016): 82-83. Kazakistan’da oluşturulan Cumhurbaşkanlığı makamının gelişimi hakkında bkz Nurbek Khairmukhanmedov, “Kazakistan Cumhuriyeti’ndeki Başkanlık Sisteminin Yapısal Özelliği ve Sorunları,” *IJSER* 3, no.5 (2017): 1435.

¹¹ Rupert Cornwell, “Gorbaçov Kremlin’i Karıştırıyor,” *The Independent*, 29 Ocak 1987.

¹² Hindley Keith, “Rusya Uzaydaki Yerini Belirliyor,” *The Times*, 21 Şubat 1986.

¹³ Christopher Walker, “Moskova’nın Yeni Roketi Uzay Boşluğunu Genişletiyor,” *The Times*, 18 Mayıs 1987.

Birliği yönetiminin Bolşevik İhtilali'nden itibaren Türk halkları üzerinde uyguladığı Sovyetleştirme hedefi, Kazakistan'da bağımsızlık mücadelesine dönüşecek olan milliyetçi hareketlenmelerin oluşmasının önemli sebeplerinden birisidir.

İngiliz basınının sol-liberal çevrelerini temsil eden The Independent gazetesinde yer alan bir haberde Kazakistan'da meydana gelen bu milliyetçi hareketlenmelerin diğer cumhuriyetleri etkilediği belirtilmekte ve ikinci bir Türkistan ülkesinde daha milliyetçiliğin canlandığı şeklinde yorum yapılmaktadır.¹⁴ Özellikle Glasnost politikasının ortaya çıkardığı açıklık ve şeffaflık ilkelerinin etkisiyle Alaş Orda hareketi politik alanda kitlesel anlamda örgütlenebilmiştir. Böylece Kazakistan'ın bağımsızlık mücadelesinde etkin roller üstlenilmesi sağlanmıştır.

Mao tarafından Çin'de kurulan komünizm yönetiminde ekonomik anlamda ciddi sıkıntıların olduğunu belirten çoğunlukla aydın ve öğrencilerden oluşan muhalif gruplar Tiananmen Meydanı'nda bir protesto gösterisi düzenlediler. Sovyetler Birliği'nde uygulanan reform politikalarını kendi yönetimlerine bir örnek olarak gösterdiler. Protestolar Çin yönetimi tarafından sert bir şekilde bastırıldı. The Independent gazetesinde Dominic Lieven tarafından yazılan "Gorbaçov'un Düşmanı İçeride" başlıklı haberde Kazakistan'da yaşanan olaylar hakkında ilginç yorumlar yapılmaktadır. Protestolar karşısında Sovyetler Birliği içinde Kazakistan'da yaşanan ve Jeltoksan Ayaklanması'nın arka planını oluşturan öğrenci protestolarından örnekler verilerek Gorbaçov'un kendi ülkesinde yaptığı hatalardan bahsedilmektedir.¹⁵

Gorbaçov'un yaşanan protestoları Pekin'de uygulanan sertlik şeklinde bastıramayacağı, Politbüro üyelerinin Kruşçev dönemindeki gibi bürokratik reformları desteklemediği ancak Gorbaçov'un iç politikada uygulamaya çalıştığı reformları kabul ettirdiği belirtilmektedir. Karşıtlarının amacının ise Gorbaçov'u kendi yanlarına geri döndürmek olduğu düşünülmektedir.¹⁶

İngiliz basınının sağ-muhafazakâr çevrelerini temsil eden The Times gazetesi Kazakistan'da yaşanan bağımsızlık hareketleri ile ilgili olarak Azerbaycan bağımsızlık hareketlerinde yaşanan gelişmeler karşısında gösterdiği tutumu sergilemekte ve benzer yorumlarda bulunmaktadır. Kazakistan'da yaşanan gelişmeler karşısında Gorbaçov'a sürekli olarak uyguladığı Glasnost ve Perestrojka politikalarından vazgeçmemesi söylenmektedir. Gazetede Sovyetler Birliği'nin dünya politikalarında yalnız olmadığını, Batı dünyasının yaşanan protesto gösterileri karşısında durumun her zaman normale dönmesi ve güvenliğin sağlanması için uğraştığını, Gorbaçov'un politik reform uygulamalarının geçerli olduğunu ve İngiltere'nin kendisine her zaman destek verdiğini belirten yazılar yayınlanmıştır.¹⁷

¹⁴ Rupert Cornwell, "Milliyetçilik İkinci Bir Sovyet Asya Cumhuriyetinde Daha Hareketleniyor," *The Independent*, 20 Mayıs 1987.

¹⁵ Dominic Lieven, "Gorbaçov'un Düşmanı İçeride," *The Independent*, 5 Eylül 1989.

¹⁶ Dominic Lieven, "Gorbaçov'un Düşmanı İçeride," *The Independent*, 5 Eylül 1989.

¹⁷ "Kremlin Daha Çok Açıklık Politikasını Onaylıyor," *The Times*, 20 Aralık 1986.

Kazakistan’da ve diğer tüm birlik cumhuriyetlerinde Sovyetler Birliği yönetimi tarafından çeşitli yaptırımlar ve birlik içinde muhalif grupların faaliyetlerine karşı alınan sert tedbirler uygulanmıştır. Komünizm ideolojisi çerçevesinde Sovyetler Birliği’nde Kruşçev yıllarından itibaren yönetime karşı muhalif tavırlar içindeki çevreler psikolojik sebepler gösterilerek psikiyatri kliniklerinde esir tutulmuşlardır. Özellikle bazı muhalif isimlerin psikolojik olarak toplumsal anlamda sakıncalı bireyler olduğunun kabul edilmesini isteyen Sovyetler Birliği yönetimi, güvenlik güçleri aracılığıyla muhalifleri hastanelerde kontrol altında tutmuştur.¹⁸

The Times gazetesinde Christopher Walker tarafından yazılan “Kremlin Polisin Psikiyatri Birimlerinin Kontrolünü Sonlandırmasını Emrediyor” başlıklı haberde güvenlik güçlerinin hastanelerin psikiyatri kliniklerinde devam eden kontrol uygulamalarının kaldırıldığı ve hastanelerdeki tüm yetkilerin Sovyetler Birliği sağlık yönetimi birimlerine devredildiği belirtilmektedir.¹⁹ Aslında bu söylemlerle İngiliz kamuoyuna Batı için kabul edilebilecek ve geçerli olabilecek demokratik reformların, Sovyetler Birliği’nin iç politika uygulamalarında gerçekleştirildiği de yansıtılmaya çalışılmıştır.

2. Kazakistan’daki Gelişmeler Üzerine Dini Söylemler

İngiliz basınının sol-liberal çevrelerini temsil eden The Independent gazetesindeki haberlerde Kazakistan konusunda daha çok bazı ideolojik yaklaşımların konu edildiği haberler bulunmaktadır. Özellikle Sovyetler Birliği içindeki Türk Cumhuriyetleri için Müslüman cumhuriyetler denilmesi İngiliz basınının sol-liberal çevrelerini temsil eden The Independent gazetesinin yansıttığı bakış açısını göstermesi bakımından dikkat çekici bir söylemdir.

Ülkede yaşayan halk etnik özelliklerinin yanı sıra dini özellikleriyle de Hıristiyan ve Müslüman şeklinde bir ayrıma sokulmaktadır. Kazakistan içerisinde yaşanan gelişmeler ve bağımsızlık hedefiyle gerçekleştirilen mücadeleler de Türk Cumhuriyetleri Müslüman ülkeler oldukları için dini söylemlerle ele alınmaktadır. Bağımsızlıklarını ilan eden on iki Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ile Litvanya 1991 yılının Ekim ayı başında Kazakistan’ın başkenti Almatı’da ekonomik olarak Sovyetler Birliği’nden ayrılarak yeni bir ekonomik birlik kurmak istemişlerdi. The Independent gazetesinde yer alan bir haberde yaşanan bu yeni ekonomik birlik kurma girişimlerinden bahsedilirken “Güney Cumhuriyetleri İslam’a Güveniyorlar” şeklinde bir başlık kullanılması da ekonomik alanda yapılacak bir hareket hakkındaki gelişmelerin dini açıdan ele alındığını göstermektedir.²⁰

¹⁸ Sovyetler Birliği’ndeki psikiyatri uygulamaları hakkında bkz. Robert Van Voren, *Psychiatry As A Tool For Coercion in Post-Soviet Countries*, (Belgium: European Parliament’s Subcommittee on Human Rights, 2013), 12-19.

¹⁹ Christopher Walker, “Kremlin Polisin Psikiyatri Birimlerinin Kontrolünü Sonlandırmasını Emrediyor”, *The Times*, 12 Şubat 1988.

²⁰ “Güney Cumhuriyetleri İslam’a Güveniyorlar”, *The Independent*, 2 Ekim 1991; Dinin Milletler Oyunundaki Rolü,” *The Independent*, 2 Kasım 1991.

The Times gazetesinde ise Kazakistan Komünist Partisi yönetiminde yaşanan değişiklikler hakkında liderlerin Kur'an ile yoldaş olduğu şeklinde bir söylem kullanılmaktadır. Gazetede Richard Owen tarafından yazılan "Kur'an ile Yoldaşlar" başlıklı haberde Azerbaycan ve Kazakistan'da yer alan Teze Pir, Barak Han camileri gibi yapılarda toplumun geleneksel yaşantılarına devam ettikleri bildirilmektedir. Kremlin yönetimi bu durum karşısında milliyetçi hareketlenmelere İslami hareketlerin de etkisiyle desteğin daha da artabileceği konusunda uyarılmaktadır. Sovyetler Birliği'nin gelişmelere dini yapıların etkisi konusunda dikkat etmesi gerektiği belirtilmektedir.²¹

Moskova'nın Müslüman topluluğa verdiği özgürlüğün modern Sovyet toplumunda yer alabileceği ancak İran ve Afganistan'daki Müslümanların bu özgürlüklerin etkisine girebileceği söylenmektedir. Humeyni rejiminin bu durumu destekleyebileceği ve tıpkı Azerbaycan'da olduğu gibi acımasız ve aşırılıklar içeren olayların yaşanabileceği uyarıları yapılmaktadır. Kazakistan'da da Azerbaycan'da olduğu gibi İslami bazı çevrelerin etkinlik kazanabilecekleri uyarılarının yapılması İngiliz basınının sağ-muhafazakâr çevrelerini temsil eden The Times gazetesinde de olayların dini boyutta ele alındığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.²² Gelişmelerin dini boyutta ele alınması sonucunda ise gazetede İran'a verilen her tür desteğin savunmalarını daha da güçlendirdiği şeklinde söylemler de yer almaktadır.²³

The Times gazetesinde yayınlanan "Brejnev Savunucuları Gorbaçov'un Reformlarından Kaçınıyorlar" başlıklı bir başka haberde Kunayev'in Brejnev dönemi yerel Komünist Parti liderlerinden olduğu, Brejnev döneminden kalan parti yöneticilerinin Gorbaçov reformlarının önünde engel oldukları ve Gorbaçov'un bu yerel Komünist Parti yöneticilerini reformlarının gerçekleşmesini sağlamak için görevden uzaklaştırdığı söylenmektedir.²⁴ Haberde dikkat çeken ayrıntı ise Hindistan'ın Bombay şehrinde Papa ile Canterbury başpiskoposunun el ele sıkıştığını gösteren fotoğrafın verilmesidir.

Bahsedildiği gibi Müslüman toplumun olumsuz imajı bu fotoğrafta İngiliz toplumunda bölgede dini etkinliğin varlığının gösterilmesine çalışılması açısından önemlidir. İngiliz toplumu bölgede var olmanın sebebi olarak aşırı dini eğilimlerin varlığının engellenmesi gerekliliğine inandırılmaktadır.²⁵

Kazakistan'da yaşanan olayların ardından Papa tarafından Sovyetler Birliği'ne yapılması planlanan gezi için Gorbaçov'dan davet beklenmesi dikkat çekicidir. The Times gazetesinde yer alan bir haberde Kazakistan'daki Katolik toplumunun Papa'yı görmek için sabırsızlandıkları ve bu durumun Moskova tarafından huzursuzlukla karşılandığı söylenmektedir. Moskova'da halk arasında oluşan böyle bir beklentinin yaşanan olaylara dini bir boyut kazandı-

²¹ Richard Owen, "Kur'an ile Yoldaşlar," *The Times*, 27 Haziran 1985.

²² Owen, "Kur'an ile", 27 Haziran 1985.

²³ "Kremlin'in İranlılara Yardım Etmesi Savunmalarını Güçlendiriyor," *The Times*, 23 Haziran 1989.

²⁴ "Brejnev Savunucuları Gorbaçov'un Reformlarından Kaçınıyorlar," *The Times*, 10 Şubat 1986.

²⁵ "Brejnev Savunucuları Gorbaçov'un Reformlarından Kaçınıyorlar", *The Times*, 10 Şubat 1986.

rabileceği belirtilmektedir.²⁶ Gorbaçov'un da Roma'ya ziyaret gerçekleştirmek istediği ancak karşılıklı bir protokolün gerçekleştirilmesinin Vatikan tarafından daha doğru bir uygulama olarak görüldüğü bildirilmektedir. Papa'nın İtalya'daki Yabancı Basın Kulübüne gerçekleştirdiği bir ziyaretinde aynı şekilde karşılıklı ilişkilerin açıklık kazanması amacıyla böyle bir protokolün yapılması gerektiğini söylediği kamuoyu ile paylaşılmıştır.²⁷

Gazete burada görüldüğü gibi sadece Azerbaycan veya Kazakistan'da yaşanan milliyetçi gelişmelerde değil Sovyetler Birliği'nin dış politikasında yaşanan gelişmelerde de dini bir yorumu kamuoyu ile paylaşmaktadır.²⁸ Bu açıdan bakıldığında İngiliz basınında Sovyetler Birliği üzerinde dini boyutta bir algı bulunmaktadır. Çünkü daha öncesinde de The Times gazetesinde yer alan bir haberde Papa'nın Moskova'yı ziyaret etmesinin bir şartı olarak Sovyetler Birliği'nin tamamen Hıristiyanlığın temsilcisi olarak Papa'yı görmesi gerekliliği belirtilmektedir.²⁹

Etnik anlamda ise İngiliz basınının sağ-muhafazakâr çevrelerini temsil eden The Times gazetesi milletlerin artık kendi haklarını elde ettiklerini söylemekte ve Kazakistan'da dahi elli kadar etnik grubun olduğunu belirterek bağımsızlık konusunda yaşanan milliyetçi coşkunun artık imparatorluğu tamamen saracağını söylemektedir. İngiliz basınında değerlendirilen söylemlere bakıldığında gazeteler, bölgede yaşanan gelişmelerde milliyetçi hareketlenmelerden bahsetmekte ancak milliyetçi hareketlerin öneminden, gelişiminden ve de tarihi kişiliklerinden çok fazla söz etmemektedir.

Bu açıdan söylemler daha çok Sovyetler Birliği'nin uyguladığı Glasnost ve Perestroyka politikaları etrafından şekillenmekte ve Sovyetler Birliği'nin temsil ettiği ideolojik sistemin artık çöktüğü vurgulanmaktadır. Olaylar daha çok Sovyetler Birliği'nin dağılmasına sebep verecek ve de Gorbaçov'un uyguladığı Glasnost ve Perestroyka politikalarını engelleyecek gelişmeler olarak görülmektedir. İngiltere böylece Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlıklarını kazanmaları sürecinde dünya üzerinde politik anlamda çift taraflı bir algı oluşturmaktadır. Bir taraftan Sovyetler Birliği reform politikalarından vazgeçmemeli derken diğer taraftan birlik cumhuriyetlerindeki milliyetçi hareketlenmeler konusunda uyarılar yapılmakta ve bu hareketler dikkatli bir şekilde takip edilmektedir.³⁰

Kazakistan'ın bağımsızlığını kazandığı süreçte Çin ile karşılıklı sınır sorunları da yaşanmıştır. Türkistan petrol havzasının coğrafi olarak sınırları içinde yer aldığı Kazakistan, Çin ile Sovyetler Birliği döneminde yaşanan sınır sorunlarında Çin yanlısı uzlaşmacı bir tavır sergilemiştir. Uygur Türklerinin de yaşadıkları topraklar olan Kazakistan'ın Çin sınırında yaşanan olaylar kar-

²⁶ Boyes, "Papa Moskova Ziyareti İçin Sert Koşullar Koydu", *The Times*, (19 Ocak 1988).

²⁷ Boyes, "Papa".

²⁸ Boyes, "Papa"

²⁹ Boyes, "Rusya, Papa'nın Bir Sonraki Durağı Olacak mı?", *The Times*, 15 Haziran 1987.

³⁰ Michael Binyon, "Milliyetçi Coşku Etnik Sorunları Olan İmparatorluğu Sarsar," *The Times*, 21 Ağustos 1991.

şısında Kazakistan'da yer alan bağımsızlık sürecinde oluşan milliyetçi çevreler Uygur özerkliği desteklediler. Doğu Türkistan sorunu olarak günümüze kadar gelen olaylar daha çok bağımsızlık kazanıldıktan sonra dünya devletlerinin ilgisini çekti. İngiltere petrol havzalarına sahip olması sebebiyle bağımsızlık sürecinde bölgede yaşanan gelişmeler karşısında bölgenin emperyalist amaçlarına uygun yapıda bulunmasını hedeflemiştir.

The Independent gazetesinde Ahmed Rashid tarafından yazılan "Antik Irk Çin-Sovyet Bozkırlarında Tekrar Etkin Oluyor" başlıklı haberde Uygur Türklerinin bölgede etkin hale geldiği, Çin ve Sovyet yetkilileri için Uygur milliyetçiliğinin bir problem haline dönüştüğü söylenmektedir. Çin ile Kazakistan arasında petrol kaynaklarının dağıtımını amacıyla gerçekleştirilen tren yolu kurulması ile ilgili proje sonrasında bölgede yaşayan Uygur Türklerinin milliyetçi faaliyetlerinin etkinlik kazandığı belirtilmektedir.³¹ Çin Halk Cumhuriyeti Başbakanı Li Peng'in bölgede yaşanan gelişmeler karşısında İslami bir yapılanmanın Sovyetler Birliği ile ortak sorunları olduğunu söylediği ve nasıl bir çözüm bulacaklarını sorduğu belirtilmektedir. Haberin sonunda Uygur Türklerinin Çin-Sovyet güç mücadelesinde bir piyon olarak görüldüğü ve daha fazla bir taraf olmayacaklarının düşünüldüğü söylenmektedir.³²

Esasen İngiltere Sovyetler Birliği topraklarında oluşan dini boyuttaki hareketlenmeler konusunda her zaman karşı bir duruş sergilemiştir. Bolşevik İhtilali sırasında dahi komünizm karşıtı dini fetvalar verilmesine destek olunmuştur.³³ Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde ise görüldüğü üzere bölgede yaşanan dini gelişmeler kamuoyunda demokrasi ve de liberal sistemin daha yaşanabilir ve daha modern sistemler olduğu konusunda bir algı oluşturulması için yayınlamaktadır. Böylece kamuoyunda dini söylemler üzerinden Sovyet sisteminin artık geçerliliği olmayan bir yönetim olduğu algısı oluşturulmaktadır.

3. Bağımsızlık Sürecinde Kazakistan'daki Jeltoksan Ayaklanması

Gorbaçov'un 1980'li yıllarda Sovyetler Birliği'nde iktidara gelmesiyle uygulamaya koyduğu Glasnost ve Perestroyka politikaları aslında Gorbaçov öncesinde yönetimde bulunan isimlerden Kruşçev döneminde temelleri atılan politikalar. Batı dünyası Gorbaçov'un politikalarını liberalleşme ve demokratikleşme yolunda atılan önemli adımlar olarak görmüş ve desteklemiştir. Ancak Gorbaçov bu politikaları uygularken liberalleşme adına faaliyetlerde bulunmayı hedeflemedi. Gorbaçov'un reform politikaları, Türkistan coğrafyasında tam tersi şekilde her biri bu bölgeleri elde tutmak ve komünist rejimi

³¹ Ahmad Rashid, "Antik Irk Çin-Sovyet Bozkırlarında Tekrar Etkin Oluyor", *The Independent*, 5 Haziran 1990.

³² Rashid, "Antik Irk Çin-Sovyet".

³³ Bu fetvalara bir örnek olarak bkz. Hilal Görgün, "1917 Ekim Devrimi'nin Modern İslam Düşüncesine Etkisi: Sosyalizm ve Komünizm'e Karşı Geliştirilen Farklı Tavrılar", *Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi-Ekim Devrimi'nin Yüzüncü Yılında Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş ve Uluslararası Sistem-Bildirir Kitabı*, Ed. Çınar Özen, (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018), 115.

devam ettirmek amaçlı gerçekleştirilen uygulamalardı. Bu amaçla Gorbaçov Türkistan bölgesinde yer alan yerel Komünist Parti yönetimlerinde de birçok değişikliğe gitmiştir.

1986 yılında Kruşçev döneminden o güne kadar Kazakistan Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevini yürüten Kunayev görevden alınarak yerine Kolbin getirildi. Esasen bu ismin Kazakistan'da yönetim görevine getirilmesi Sovyetler Birliği'nde yaşanan böyle bir değişimin önemini de göstermektedir. Çünkü Kolbin bölge hakkında bilgi sahibi olmayan bir isim olarak sadece Gorbaçov'a yakın olan ekibin içinde yer almaktadır.³⁴ İngiliz basınının sağ-muhafazakâr çevrelerini temsil eden The Times gazetesi bu durumu Gorbaçov'un uyguladığı politikalar doğrultusunda gerçekleştirilen reformların etkisiyle Brejnev destekçisi isimlerin görevden alınması olarak görmektedir.

Gorbaçov'un Kazakistan'daki bu görev değişimi hareketinin Brejnev döneminin önemli isimlerinden birisi olan 68 yaşındaki Ukrayna Komünist Partisi Sekreteri Vladimir Shcherbitsky'nin geleceğinin ne olacağı hakkında yöneticilerde oluşan soru işaretlerini de artırdığı düşünülmektedir. Gazetede Gorbaçov'un kendi otoritesini sağlamlaştırmak için böyle bir girişimde bulunduğu söylenmektedir.³⁵

The Times gazetesi bu haberle Sovyetler Birliği içinde yaşanan gelişmeler hakkında gazetelerin sahip olduğu kamuoyunu bilgilendirme görevini yerine getirmektedir. Ancak haberde daha genç bir ismin yönetime getirileceğinin Batılı gözlemciler tarafından düşünüldüğünün söylenmesi, Sovyetler Birliği'nin yaşlı kişiler tarafından yönetildiğinin kamuoyuna yansıtılması ve Sovyetler Birliği hakkındaki algıların nasıl oluşturulduğunu göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Gorbaçov'un yerel Komünist Parti yöneticilerindeki bu değişim hareketi Komünist Parti içinde Ruslaştırma politikalarının uygulandığını ve İngiliz basınında yer alan uyarıların dikkate alındığını göstermektedir. Görevden alınmalar hakkında The Times gazetesinde Mary Dejevsky tarafından yazılan "Gorbaçov'un Yönetimine Nasıl Girilir" başlıklı haberde Gorbaçov yönetiminde yer almak için yaşınızın yetmişe gelmemiş olması gerektiği, ekonomik görüşünüzün dikkatli şekilde incelemenden geçirilmiş olarak Sovyetler Birliği ekonomisinin iyi durumunda olmadığını düşünmeniz ve son olarak mutlaka televizyon programlarında görünmeniz gerektiği söylenmektedir. Mühendis kökenli olmanın da bir ayrıcalık olduğu söylenerek tüm başarılarınıza rağmen her an için dikkatli olmanız gerektiği belirtilmektedir. Gazete bu haberle Gorbaçov'un "Yeni Düşünce" adı verilen reform politikasının Kazakistan'da uygulamaya geçtiği şeklinde bir algı oluşturmaktadır.³⁶

İngiliz basınında sürekli olarak kendisine milliyetçi çevrelere dikkat etmesi

³⁴ Hélène Carrère d'Encausse, *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl 1985-1991 Sovyet İmparatorluğu'nun Yıkılışı*, Çev.: Şehsuvar Aktaş, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019), 69.

³⁵ Christopher Walker, "Brejnev Koruyucularının Sonuncusu Uzaklaştırıldı," *The Times*, 17 Aralık 1986.

³⁶ Mary Dejevsky, "Gorbaçov'un Yönetimine Nasıl Girilir?," *The Times*, 7 Mart 1986.

gerektiği uyarıları yapılan Gorbaçov, yerel Komünist Parti yöneticilerinden milliyetçi isimleri ve reformlarına engel olanları uzaklaştırmak amacıyla değişiklikler gerçekleştirdi. Kazakistan'da Kolbin'in göreve getirilmesi de bunun somut bir örneğidir. Çünkü Kunayev gibi Sovyetler Birliği yönetim kadrosunda bulunan birçok yerel Komünist Parti Sekreteri daha çok milliyetçi yapıya sahip ve de Ruslaştırma karşıtı bir duruş sergilemekteydi. Bu görev değişikliği ile Politbüro yönetiminde Ukrayna'daki Parti Sekreteri dışında Rus olmayan bir yönetici de kalmadı. Böylelikle esasen Sovyetler Birliği'nde uygulanan Ruslaştırma ve merkezi Moskova yönetimin güçlendirilmesi de sağlanmaktaydı.

Brejnev döneminden itibaren Sovyetler Birliği'nin temel devlet mekanizmaları Kızıl Ordu, Politbüro ve KGB tarafından onaylanan politikalar çevresinde şekillenmektedir. Brejnev yıllarına ismini veren "Durgunluk Dönemi" de esasen Komünist Parti merkez ve yerel yönetim kademelerinde bu politikalara uygun yöneticilerin görev aldığı yıllardır. İngiliz basınının sol-liberal çevrelerini temsil eden The Independent gazetesi de yerel Komünist Parti yöneticilerinin görevden uzaklaştırılarak yerlerine yeni isimlerin getirilmesi durumunu Brejnev durgunluğu düşüğe geçiyor şeklinde yorumlamaktadır.³⁷ Azerbaycan Komünist Partisi Genel Sekreterliği görevini yürüten Haydar Aliyev de aynı dönemde görevden uzaklaştırılanlar arasındadır.³⁸ Aliyev 1987 yılında Komünist Parti'deki ve Politbüro'daki görevinden Gorbaçov tarafından uzaklaştırıldı. The Independent gazetesinde Rupert Cornwell tarafından yazılan "Son İslami Üyesi Politbüro'dan Ayrıldı" başlıklı haberde Gorbaçov'un Aliyev'i görevden alması Politbüro'nun son İslam temsilcisinin görevden ayrıldığı şeklinde görülmektedir.³⁹

The Times gazetesinde Christopher Walker tarafından yazılan bir haberde ise Aliyev'in görevden alınması sonrasında Gorbaçov'un iktidarını daha da sıkılaştırdığı söylenmektedir.⁴⁰ Gorbaçov'un Glasnost ve Perestroyka politikaları doğrultusunda uygulamaya koyduğu faaliyetler Türk Cumhuriyetlerinde tepkilere yol açarak milliyetçi fikirlerin daha da artmasına neden oldu. The Times gazetesinde yer alan bir haberde Brejnev döneminde yerel Komünist Parti liderlerinin kendi kararlarını bir nebze olsun alabildikleri söylenmektedir.

Güç merkezi Moskova yönetiminde toplanmakta ancak yerel Komünist Parti liderleri kendi ülkelerindeki gelişmeleri yönetebilmekte denilmektedir. Gorbaçov'un merkezi Moskova yönetiminin etkinliğini artırmak amacıyla Kunayev gibi yöneticileri görevden aldığı söylenmekle birlikte açıklık politikası sonucunda Kafkaslarda yaşanan gelişmelerin diğer birlik cumhuriyetlerinde de gelişim gösterdiği ve bu durumda yerel Komünist Parti yöneticilerinin to-

³⁷ Edward Steen, "Brejnev Durgunluğu Düşüğe Geçiyor", *The Independent*, (27 Mayıs 1987).

³⁸ Necati İyikan (Ed.), *Central Asia South Caucasus Political Developments 1991-2010*, Hiperlink, İstanbul, 2011, s. 116.

³⁹ Rupert Cornwell, "Son İslami Üyesi Politbüro'dan Ayrıldı," *The Independent*, 22 Ekim 1987.

⁴⁰ Christopher Walker, "Politbüro Görevden Alınmasının Ardından Gorbaçov İktidardaki Gücünü Artırdı," *The Times*, 22 Ekim 1987.

taliter sistem içinde kendi yerlerinin ne kadar da küçük olduğunu gördükleri söylenmektedir. Parti içinde yerel milletler ve Ruslar arasındaki görünmeyen güç mücadelesinin ortaya çıktığı, Kazakistan ve Baltık ülkelerindeki gibi Rus yerleşimlerinin gelişim gösterdiği belirtilmektedir.⁴¹

Rusların şehirlerdeki hâkim güç oldukları ve Gorbaçov'un da reformlarını uygulamak amacıyla bu güçlere ihtiyaç duyduğu söylenmektedir. Kafkaslarda yaşanan çatışmalarla birlikte Baltık ülkelerinin bağımsızlık ilan etmelerinin önünde Rusya durmayacaksa kim duracak şeklinde bir soru sorulan haberde başlıktan da görüleceği üzere Gorbaçov ve Brejnev gibi isimlerin son imparatorlar olduğu belirtilmektedir. Gazete imparator olarak görülen isimlerin yerel milliyetçi hareketlenmelerin ortaya çıkardığı sonuçların etkisiyle imparatorluklarını kaybedeceklerini söylemektedir.⁴²

Kazak Türkleri Kolbin'in yönetime getirilmesine karşı protestolar düzenleyerek Gorbaçov'un yönetimde ortaya koyduğu Ruslaştırma politikasına karşı çıktılar ve ülkeye yerel bir yöneticinin atanmasını talep etiler. Böylece Kazakistan'ın bağımsızlığına ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasına giden süreçte önemli olaylardan birisi de Kazakistan'da yaşandı. 1986 yılı Aralık ayında Kazak Türkleri Sovyetler Birliği yönetimine karşı Jeltoksan Ayaklanması olarak bilinen bir ayaklanma hareketi gerçekleştirmişlerdir. 1986 yılında Kazak Türklerinin Sovyetler Birliği yönetimine karşı başlattığı ayaklanmaya verilen ad olan Jeltoksan Kazak dilinde aralık ayı demektir.

The Times gazetesinde "Sovyet Öğrencilerinin Sokak Ayaklanması" başlığıyla verilen haberde birer sokak ayaklanması olarak görülen ve daha çok Kazak Devlet Üniversitesi öğrencilerinden oluşan bir grup Brejnev Meydanı'nda Kunayev'in yönetime dönmesi, olaya Birleşmiş Milletler tarafından müdahale edilmesi gibi isteklerini dile getirdikleri bir protesto gösterisi gerçekleştirdiler.⁴³ Bu şekilde başlayan gösteriler milliyetçi bir ayaklanmaya dönüşerek kalabalıklaşmış ve de Kazakistan'ın her yerine sıçramıştır. Bununla birlikte tüm Sovyetler Birliği coğrafyasında milliyetçi hareketlenmelerin artmasına da neden olmuştur. Bu sebeple Sovyetler Birliği yönetimi Kazakistan'da sıkıyönetim ilan etti ve olayları bastırmak için şiddet kullanma kararı aldı. İngiliz basınının sol-liberal çevrelerini temsil eden The Independent gazetesi ise dikkat çekici bir şekilde Lenin'e göndermede bulunarak Marksizm'de bu tür milliyetçi olayların hangi çeşitte olursa olsun kabul edilemeyeceğini ve merkezi Moskova yönetiminin de yaşanan gelişmeler karşısında yerel politikacılara çeşitli uyarılarda bulunduğunu söylemektedir.⁴⁴

Edward Steen tarafından yazılan başka haberlerde de gösteriler için hooliganların çıkardığı isyanlar gibi söylemler kullanılmaktadır. İngiliz basınının sol-liberal çevrelerini temsil eden The Independent gazetesi gelişmelerin

⁴¹ "Son İmparatorlar", *The Times*, 24 Haziran 1988.

⁴² "Son İmparatorlar", *The Times*, 24 Haziran 1988.

⁴³ "Sovyet Öğrencilerinin Sokak Ayaklanması", *The Times*, 19 Aralık 1986.

⁴⁴ Edward Steen, "Moskova Bölgesel Huzursuzluk Konusunda Uyardı," *The Independent*, 29 Aralık 1986.

yaşanmasında Gorbaçov karşıtlığının önemli olduğunu ve de Gorbaçov'un girişimlerinin desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir.⁴⁵ Bu durum gazetenin gelişmelere karşı oluşan bakışını göstermesi açısından ilgi çekicidir.

The Independent on Sunday gazetesinde yer alan bir haberde İngiltere'de Thatcher hükümetinde dışişleri bakanı olarak görev yapmış ve ardından başbakanlık görevine gelen John Major'un Gorbaçov gibi uygulamalarında kararlı olup olmayacağı konusunda sorular sorulmaktadır. Haberde John Major'un yeniden yapılanma adı verilen Perestroyka gibi bir politikayı İngiltere'de uygulamasının önünde engel olarak Avrupa Birliği'ne karşı İngiltere'nin tavizler verdiğini söyleyen muhalif çevrelerin olduğu söylenmektedir. Major'un da Gorbaçov gibi kendisini kabul etmeyen milletvekilleri olduğu belirtilmektedir. Ortak siyasetin partiler arasında mutlaka yerleşmesinin gerektiği belirtilen yazıda Sovyetler Birliği'ndeki politikaların uygulanması ile benzerlikler olduğu söylenmektedir.⁴⁶

Kazak gençlerinin ayaklanmalarıyla ortaya çıkan Jeltoksan olayları yakın tarihte Kazakistan bağımsızlık mücadelesindeki bir dönüm noktası oldu. Dikkatimizi çeken ise olaylar hakkında daha çok İngiliz basınının sağ-muhafazakâr çevrelerini temsil eden The Times gazetesi tarafından haber yapılmıştır. Bu açıdan Kazakistan bağımsızlık mücadelesinde 1980'li yıllarda esasen Kolbin'in yönetime getirilmesine karşın yerel bir yönetici olarak Kunayev'in desteklenmesi hareketi olan bu olaylar daha sonra Kazakistan'da 1989 yılında yönetime milliyetçi çevrelerin istediği isim olan Nursultan Nazarbayev'in gelmesinde de etkili oldu.

İngiliz basınının sol-liberal çevrelerini temsil eden The Independent gazetesinde Kunayev'in Gorbaçov karşıtı bir duruş sergilediği, yerel Komünist Parti örgütünde yer alan ve seçmen çevresi bulunan isimlerden sonuncusunun görevden uzaklaştırıldığı yorumu yapılmaktadır. Kolbin için merkezîyetçi bir Rus denilmektedir ve bu söylem İngiliz basınında Kazakistan yönetiminde yaşanan böyle bir değişimin Ruslaştırma faaliyetlerinden birisi olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Gorbaçov'un reform politikalarının da Rus kontrolünü sağlayacak bir duruma geldiğinin düşünülmesi dikkat çekicidir. Gazetede Sovyetler Birliği'nin milliyetçi ayaklanmalara karşı önlemler alması gerektiği ve esasen olayların Gorbaçov karşıtları tarafından çıkarıldığı belirtilmektedir.⁴⁷

The Times gazetesinde ise Jeltoksan Ayaklanması için, Kazakistan'da milliyetçi Kazak gençleri tarafından gerçekleştirilen bir gelişme olmasına rağmen Sovyet gençleri söylemi kullanılmaktadır.⁴⁸ Başlıkta kullanılan Sovyet keli-

⁴⁵ Edward Steen, "Gorbaçov Karşıtlarının Yıkılması Üzerine Orta Asya'da Ayaklanmalar", *The Independent*, (19 Aralık 1986); Edward Steen, "Gorbaçov'un Çağrısı Sakharov Sürgününü Bitirdi", *The Independent*, 20 Aralık 1986.

⁴⁶ Andrew Gimson, "Vatanını Sevmeyenler Uzlaşma Politikalarında Çatışıyorlar," *The Independent on Sunday*, 9 Aralık 1990.

⁴⁷ Edward Steen, "Gorbaçov Karşıtlarının Yıkılması Üzerine Orta Asya'da Ayaklanmalar," *The Independent*, 19 Aralık 1986.

⁴⁸ "Sovyet Öğrencilerinin Sokak Ayaklanması," *The Times*, 19 Aralık 1986.

mesi değerlendirildiğinde, İngiliz sağ-muhafazakâr basınını temsil eden The Times gazetesinin yaşanan bağımsızlık hareketleri karşısında olayları Türk Cumhuriyetleri içindeki milliyetçi çevrelerin bakışıyla değil de daha çok İngiltere'nin ve Sovyetler Birliği'nin dünya politikaları ve kendi varlıkları üzerinden değerlendirdiğini göstermektedir. Bununla birlikte İngiliz basın tarafından Sovyetler Birliği yönetiminin Kazakistan'da meydana gelen olaylar karşısındaki tutumu özellikle takip edilmektedir ve yönetimin basın kuruluşlarını engellediği düşünülmektedir.⁴⁹

İngiliz basın Sovyetler Birliği üzerinde Türk Cumhuriyetlerinin bağımsızlık süreçleri boyunca görüldüğü gibi bir dağılmaya dikkat edilmesi ve reformların her ne olursa olsun devam ettirilmesi uyarısında bulunmaktadır. Kazakistan'da yaşanan gelişmeler boyunca liberal sistemin birer parçası olan ülkelerin gerçekleştirdikleri uygulamalar takip edilerek esasen Sovyetler Birliği'nin dağılmasının yanı sıra Kazakistan'da yaşanan gelişmelerin yeni şeyler olmadığı, Sovyetler Birliğinin tümünde yaşanan hareketler olduğu bilgisi kamuoyu ile paylaşılmaktadır.⁵⁰

4. Nursultan Nazarbayev ve Yönetime Gelişi

Jeltoksan Ayaklanması Kazakistan Türk Cumhuriyeti'nin bağımsızlığına giden süreçte yönetsel anlamda değişimin ve reformun etkilerini gösteren gelişme olmuştu. Çünkü yukarıda daha önce bahsedildiği gibi milliyetçi hareketlenmeye karşı oluşan değişim zemininin Kazakistan'ın bağımsızlığına giden süreçteki yönetim kadrosunun şekillenmesinde çeşitli etkileri olmuştur. Milliyetçi çevrelerin desteklediği isimler Sovyetler Birliği politikaları doğrultusunda görevden alınırken yerlerine Rus isimler getirildi. Esasen Ruslaştırma hedefiyle uygulamaya konulan bu politika karşısında ise yerel Komünist Parti yöneticileri arasından milliyetçi isimler ön plana çıktılar. Sovyetler Birliği'nde ve kendi ülkelerinde yaşanan bu durumu da birer fırsata çevirerek her biri bağımsızlık mücadelesinin 1980'li yıllardaki lider isimleri oldu.

Kazakistan yönetimi için Nursultan Nazarbayev ismi bunun en somut örneklerinden birisidir. Nursultan Nazarbayev, Gorbaçov karşısında gerçekleştirilen Ağustos Darbesi karşısında süratle tepki vermeyerek beklemiş ve de bir günlük bir sürenin ardından açıklamalarda bulunmuştur.⁵¹ Bu açıdan da Nazarbayev ismi İngiliz basınında dikkatleri çeken bir isim olmuştur. Liberal sistemin komünist sistem üstünde gerçekleştirmeye çalıştığı etkinlik açısından bakıldığında böylesi bir hareket ciddi anlamda etki yaratmıştır. Sonuçta Nazarbayev bağımsızlık sürecinde gerçekleştirdiği her hareketiyle esasen tam bir politikacı ve de liderlik özelliği sergileyerek diğer cumhuriyetlerden

⁴⁹ Christopher Walker, "Kremlin'in Ayaklanma Çıkan Şehre Basın Ziyaretini Engellemesi Güvenlik Şüphelerini Artırdı", *The Times*, 7 Ocak 1987.

⁵⁰ Mary Dejevsky, "Yeni Bir Dönem Değil", *The Times*, (27 Aralık 1986).

⁵¹ Raşid, *Orta Asya'nın Dirilişi İslam mı Milliyetçilik mi?*, Cep Kitapları, İstanbul, 1996, 142. Haluk Alkan, *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*, Ankara: USAK Yayınları, 2011, 40.

tamamen farklı şekilde ekonomik girişimler anlamında piyasa reformlarını da desteklemiştir.⁵²

Kazakistan'da milliyetçi hareketlenmeler karşısında yer alan Sovyet faaliyetleri Kazak Türklerinin bağımsızlık mücadelelerini engellemeye çalışırken milliyetçi fikirlerin öneminin artırmasına ve de milliyetçi çevrelerin güçlenmesine de neden olmuştur. The Times gazetesinde Michael Hornsby tarafından yazılan "Cumhuriyetler Daha Fazla Özgürlük İçin Bastırıyor" başlıklı bir haberde Sovyetler Birliği birlik cumhuriyetlerinden Ukrayna başkanı Kravçuk gibi Nazarbayev'in de bağımsızlık isteğinde bulunduğu söylenmektedir.⁵³

Kravçuk'un komünist sistem içinde reformlara destek veren tek isim olarak yer aldığı söylenmekte ve Kazakistan başkanı gibi darbe karşıtı duruşunda geç hareket ettiği için de eleştirilmektedir.⁵⁴ Nazarbayev'in Gorbaçov'a yapılan darbe karşısında hemen harekete geçmeyerek beklemesi Nazarbayev'in Sovyetler Birliği komünist sistemi içinde politik anlamda ciddi bir güce sahip olduğunu da göstermektedir. Nazarbayev'in darbe karşıtı duruş sergilediği söylenmektedir.⁵⁵

Kazakistan'da bağımsızlık sürecinde Sovyetler Birliği tarafından yürütülen nükleer faaliyetlerle ilgili de gelişmeler yaşanmıştı. Sovyetler Birliği'nde de askeri reformlar, nükleer silahlar konusu da dâhil edilerek gerçekleştirilmekteydi. The Times gazetesinde de bu durum Sovyetler Birliği'ndeki gibi askeri reformlar içerisinde Kazakistan'da nükleer karşıtlığının devam ettiği şeklinde görülmektedir.⁵⁶ Bununla birlikte Kazakistan'da nükleer konusunda bazı sosyal gelişmeler de artarak hızlanmıştır. Örneğin Olcas Süleymenov isimli yazar tarafından Nevada-Semipalatinsk anti-nükleer hareketi başladı.⁵⁷ Olcas Süleymenov ismi Türk Kültürünün ilk ve en önemli eserlerinden olan Orhun Abidelerinin korunması amacıyla Unesco ile Moğolistan arasında ortak bir kurulun oluşturulmasını da talep etmiştir.⁵⁸ Nükleer karşıtı siyasi, askeri, sosyal vb. alanlardaki hareketler Kazakistan'da bağımsızlık sürecinde ve sonrasında siyasal anlamda partilerin oluşumu ve gelişiminde de etkili olmuştur.⁵⁹ Sonuç olarak Kazak halkının da desteğiyle Nursultan Nazarbayev yönetimi Kazakistan'da devam eden nükleer silah denemelerine son verdi.

⁵² Rashid, *Orta Asya'nın Dirilişi*, 153.

⁵³ Michael Hornsby, "Cumhuriyetler Daha Fazla Özgürlük İçin Bastırıyor", *The Times*, (23 Ağustos 1991).

⁵⁴ Michael Hornsby, "Cumhuriyetler Daha Fazla Özgürlük İçin Bastırıyor", *The Times*, (23 Ağustos 1991).

⁵⁵ Michael Hornsby, "Cumhuriyetler Daha Fazla Özgürlük İçin Bastırıyor", *The Times*, (23 Ağustos 1991).

⁵⁶ Mary Dejevsky, "Minsk Paketi Silah Açıklarını Ortaya Çıkardı", *The Times*, (1 Ocak 1992).

⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Çağlayandereli, "Sivil Toplum Küresel Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Bir Araç Öneriyor! Örnek Olay: Nevada-Semipalatinsk Anti-Nükleer Hareketi", *V. Türk Dünyası Sosyologlar Birliği Kongresi Materyalleri: Türk Dünyası Uluslararası Stratejinin Geliştirilmesi*, Almatı, 2014. s. 287-309.

⁵⁸ Yalçın Toker, *Büyük Uyanış*, Toker Yayınları, İstanbul, 1992, s. 182.

⁵⁹ Rashid, *Orta Asya'nın Dirilişi*, 149.

The Independent gazetesinde Ahmed Rashid tarafından yazılan “Sovyet Nükleer Silahsızlanma Kampanyası İlk Kongresi Kazakistan’da Toplandı” başlıklı haberde Sovyetler Birliği’nin nükleer silahsızlanma girişiminin ilk kongresinin Kazakistan’da gerçekleştiği bilgisi verilmektedir. Almatı’da gerçekleştirilen kongreye tüm dünyadan 400’den fazla nükleer karşıtı bilim insanının katıldığı, son 40 yıldır ağır radyasyonun insanlara verdiği zararların tartışılarak Bush ve Gorbacov’a Washington Zirvesi’nde tesislerin kapatılmasını kararlaştırmaları için çağrıda bulunulduğu söylenmektedir.⁶⁰ Dünyanın ilgisini çeken bu gelişmelerle birlikte Kazakistan’daki milliyetçi çevrelerin gerçekleştirdikleri politik etkinlikleri de artmıştır. Kazakistan’ın bağımsızlığını savunan çevreler Alaş Orda, Azat ve Jeltoksan gibi çeşitli siyasi faaliyetler içinde bulundular. Yukarıda daha öncesinde de belirtildiği üzere siyasi yapılanmalar Kazakistan’da çevreci faaliyetlerin artmasıyla başarıya ulaşmıştır.

Kazakistan’da bağımsızlık sürecinde kurulan bu partiler Türkçü ve Turancı fikirleri savunarak Türkistan’da birlik kurulmasını ve bir devlet çatısı altında toplanılmasını savundu. Bu siyasi çevreler günümüzde dahi Nursultan Nazarbayev’i desteklemektedir. Azat Partisi’nin idari yapılanmasını tamamlaması, Jeltoksan olaylarının sebeplerinden olan Kunayev’in görevden alınması, denge politikası güderek yönetimde Sovyet etkisini kırabilmesi, çevreci politikalarla birlikte Kazakistan’ın Sovyet toprakları üstünde yaşanabilir bir ülke olmasını hedeflenmesi gibi çok çeşitli gelişmeler sonucunda Nursultan Nazarbayev ismi Kazakistan bağımsızlık hareketinin liderliğine geçti. Nazarbayev yönetimiyle aslında Kazakistan Komünist Partisi içinde reform uygulamalarının devam ettiğinin de bir örneği verilmek istendi. Ancak İngiliz basınının sağ-muhafazakâr çevrelerini temsil eden The Times gazetesi uygulanan tüm bu reformlara rağmen ülkede Komünist Parti’nin etkinliğinin azaldığını söylemektedir.⁶¹ Esasen Nazarbayev sadece içişlerinde değil dış politikada da tüm dengeleri gözetererek bölgesel bir güç olmayı hedeflemektedir.⁶²

Sovyetler Birliği yönetiminin 1989 yılında gerçekleştirdiği atama sonucunda Kazak Türklerinin yeni lideri Nursultan Nazarbayev oldu. Nazarbayev’in Kazakistan liderliğine geçmesindeki etkenlerden birisi de yukarıda bahsedildiği gibi Kunayev’in görevden alınarak yerine Kolbin’in geçirilmesiyle oluşan milliyetçi tepkiler yani Jeltoksan Ayaklanması olmuştur. 1990 yılında Kazakistan Yüksek Sovyeti’nin aldığı bir kararla Kazakistan’da devlet başkanlığı makamı kuruldu ve ilk başkan olarak Nazarbayev seçildi.⁶³

Nazarbayev liderliğinde her zaman Kazakistan’ın Moskova’dan değil Almatı’dan yönetilmesi gerekliliği vurgulandı. Çünkü Kazakistan Bolşevik

⁶⁰ Ahmed Rashid, “Sovyet Nükleer Silahsızlanma Kampanyası İlk Kongresi Kazakistan’da Toplandı,” *The Independent*, 25 Mayıs 1990.

⁶¹ “Pravda Düşüşü İçinde Bir Partiye Kulak Kabartıyor,” *The Times*, 24 Temmuz 1989.

⁶² Hüseyin Bağcı, “Dinmuhammed Ametbek, “Kazakistan’ın Avrasyalı Kimliği ve Çok Vektörlü Dış Politikası Çerçevesinde Türkiye Algısı,” içinde *Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış Prof. Dr. Refet Yinanç’a Armağan*, Ed. Fırat Purtaş (Ankara: Nobel, 2019), 211.

⁶³ Alkan, *Orta Asya Türk*, 36.

İhtilali'nden itibaren komünizmin baskıcı ve tutucu uygulamalarına sürekli şekilde maruz kaldı. Kazakistan'da uygulanan çoğu Sovyetler Birliği politikası Kazakistan'ın milli hisleri ve kendi milli yönetimine uygun olmadı. The Independent gazetesinde yer alan bir haberde Gorbaçov reform uygulamayı amaç ediniş Glasnost ve Perestroyka politikalarını uygulasa da ünlü Sovyet yazarı Soljenitsin gibi görülmemektedir.⁶⁴ Gorbaçov'un Soljenitsin'in politik görüşlerinin uygulamaya çalıştığı reform politikalarına uymadığını söylediğini belirtmektedir.⁶⁵

Nursultan Nazarbayev İngiliz basınının dikkatlerini üstünde tuttıkları bir isim oldu. Ancak bu ilginin sebepleri arasında şunu belirtmek gerekmektedir. Nazarbayev hakkında Gorbaçov'a yapılan darbenin karşıt grubunda yer aldığı için güçlü bir lider olarak görüldüğü söylenmekte ve bu sebeple İngiliz basınının dikkatini çekmektedir. Nazarbayev, İngiliz basınının sol-liberal çevrelerini temsil eden The Independent gazetesinde Gorbaçov yönetimi sonlanırken Sovyet Cumhuriyetleri içinde yer alan politik liderlerden değişim isteyen en güçlüsü olarak görülmektedir.⁶⁶ The Times gazetesi de bu görüşü desteklemekte ve Nazarbayev'in seçimleri kazanarak yönetime geçeceğini söylemektedir.⁶⁷

İngiliz basınının sol-liberal çevrelerini temsil eden The Independent gazetesi Thatcher'ın bağımsızlık kazandıktan sonra zorunlu nedenlerle Almatı'ya kısa bir ziyaret gerçekleştirdiğini ve Thatcher'ın Nazarbayev'i gerçek anlamda birliği tekrar birleştirebilecek bir lider olarak gördüğünü söylemektedir.⁶⁸ Thatcher'ın düşüncelerinden bahsedilirken Batı dünyasında Sovyetler Birliği ile kurulan birliktelikten rahatsızlık duyulduğu algısı da oluşturulmaktadır. İngiliz basınının sağ-muhafazakâr çevrelerini temsil eden The Times gazetesi ise Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen darbe konusunda İngiliz hükümetinde muhalif çekişmelerin yaşandığı bilgisini vermektedir. Yakınlık kurulmak istenen bu ülkelerde karışıklıklar yaşanma potansiyeli olduğunu söylemektedir.⁶⁹

Bugün Kazakistan'ın tüm dünyada siyasi, askeri, sosyal vb. alanlarda güçlü bir ülke konumunda olmasında Nursultan Nazarbayev ismi kesinlikle önem arz etmektedir. Hatta kaynak olarak kullanılan ve kaynakça kısmında bahsedilen Kürşad Zorlu'nun eserinde Nazarbayev'in yönetim anlayışı için "Nazarbayev Liderliği" şeklinde özel bir tanımlama yapılmaktadır.⁷⁰

İngiliz basınında Nazarbayev komünist sistem içinde liberal dünya politikalarına uygun bir isim olarak algılanmaktadır. Bu sebeple Thatcher dahi kendisinden yana olumlu etkiler hissettiğini söylemekte ve Nazarbayev'i bir-

⁶⁴ Helen Womack, "Soljenitsin'in Rusya'sı Gorbaçov'a Göre Değil," *The Independent*, 26 Eylül 1990.

⁶⁵ Womack, "Soljenitsin'in,"

⁶⁶ Helen Womack, "Kazak Lider Değişimde Öncü Olarak Ortaya Çıkıyor," *The Independent*, 4 Eylül 1991.

⁶⁷ Bruce Clark, "Kazak Lider Zaferi Bekliyor," *The Times*, 2 Aralık 1991.

⁶⁸ Colin Brown, "Thatcher Gorbaçov'u Tekrar Ziyaret Etti," *The Independent*, 2 Eylül 1991.

⁶⁹ Colin Brown, "Thatcher Gorbaçov'u Tekrar Ziyaret Etti," *The Independent*, 2 Eylül 1991.

⁷⁰ Bu liderliği oluşturan altı unsur bulunmaktadır. Bunlar hakkında da bkz. Kürşad Zorlu, *Büyük Bozkırın Yükselişi Nazarbayev Liderliği* (Ankara: Kripto, 2020), 33-34.

liği tekrar birleştirebilecek bir isim olarak görmektedir. Bu durum da Nazarbayev'in dünya politikalarında kazandığı etkiyi göstermesi açısından ilgi çekicidir. Sonuç olarak İngiliz basınının sağ-muhafazakâr çevrelerini temsil eden The Times ile sol-liberal çevrelerini temsil eden The Independent gazeteleri Nursultan Nazarbayev ismini Kazakistan'da güçlü bir siyasi profil olarak görmekte ve de Gorbaçov'un reform politikalarına destek verebilecek bir lider olduğunu söylemektedir.

Sonuç

Sovyetler Birliği'nin dağılması sürecinde tüm birlik ülkelerindeki gelişmeler karşısında dağılmayı önlemek amaçlı uygulanan politikalar Kazakistan'da da yer bulmuştur. Sovyetler Birliği'nin bu politikaları karşısında İngiltere de stratejik faaliyetler gerçekleştirmiştir. Kazakistan, Türkistan üzerinde yer altı kaynakları bakımından zengin olmakla birlikte teknolojik ve ekonomik alanlarda komünizm ideolojisini uygulayan Sovyetler Birliği'nin de kendi emperyalist amaçları doğrultusunda faaliyetler gerçekleştirdiği topraklara sahiptir. Sovyetler Birliği komünizm ideolojisi çerçevesinde bölgenin otoritesini elinde tutmak amacıyla Kazakistan üzerinde çeşitli politikalar uygulamıştır.

İngiliz basınının Kazakistan genelinde gösterdiği tutum çerçevesinde bir değerlendirmede bulunursak yaşanan gelişmeler çoğunlukla Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Türkistan üzerinde yaşayan halkların milliyetçi hareketlenmeleri olarak görülmektedir. Bu bağlamda İngiliz basını Sovyetler Birliği'ne karşı birliğin yok olacağı uyarılarında bulunmakta ve de esasen gelişmelerin Gorbaçov tarafından dikkatle takip edilmesi gereken olaylar olduğunu düşünmektedir. Sovyetler Birliği'nin dağılması ile Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla sonuçlanan süreçte, Sovyetler Birliği'nde uygulanan reform politikalarıyla birlikte Kazakistan'da yaşanan gelişmelerle ilgilenen İngiliz basını, bağımsızlık hareketleri karşısında Batı dünyasının sahip olduğu liberal sistemin savunuculuğunu gerçekleştirdi. Gazetelerdeki söylemler değerlendirildiğinde yerel milliyetçi hareketlerin imparatorluğun dağılmasına sebep olacağı görülmekte, Sovyetler Birliği ve Gorbaçov yönetiminin ise komünizm ideolojisinin dünyaya uyum sağlaması amacıyla uygulamaya koyduğu politikalarından vazgeçmemesi gerektiği özellikle vurgulanmaktadır.

Bağımsızlık hareketleri İngiliz basınının sağ-muhafazakâr ve sol-liberal çevrelerinde tamamen yerel politik olaylar ve milliyetçi ayaklanmalar olarak görülmektedir. Ayrıca etnik, dini, siyasi ve demografik özelliklerin göz önünde bulundurulduğunu söyleyebiliriz. Kazak gençlerinin mitingleri gazete haberlerinde sadece milliyetçi hareketlenmeler olarak görülmekte ve ülkenin geleceğini şekillendirecek şekilde yorumlanmamaktadır. Ayrıca İngiliz basını Sovyetler Birliği'nin dağılması üzerinde durduğu kadar Kazakistan'da yaşanan gelişmelerle ilgilenmemiştir. Olaylar daha çok etnik ve de dini özellikler dâhilinde kamuoyuna yansıtılmaktadır. Çünkü Batı dünyası özelinde İngiliz basınında Kazakistan'ın bağımsızlık sürecinde yaşanan gelişmeler daha çok İngiltere ve Sovyetler Birliği açısından incelenmektedir.

Kaynakça

- “Brejnev Savunucuları Gorbaçov’un Reformlarından Kaçınıyorlar.” *The Times*, 10 Şubat 1986.
- “Dinin Milletler Oyunundaki Rolü.” *The Independent*, 2 Kasım 1991.
- “Güney Cumhuriyetleri İslam’a Güveniyorlar.” *The Independent*, 2 Ekim 1991.
- “Kremlin Daha Çok Açıklık Politikasını Onaylıyor.” *The Times*, 20 Aralık 1986.
- “Kremlin’in İranlılara Yardım Etmesi Savunmalarını Güçlendiriyor.” *The Times*, 23 Haziran 1989.
- “Pravda Düşüş İçinde Bir Partiye Kulak Kabartıyor.” *The Times*, 24 Temmuz 1989.
- “Son İmparatorlar.” *The Times*, 24 Haziran 1988.
- “Sovyet Öğrencilerinin Sokak Ayaklanması.” *The Times*, 19 Aralık 1986.
- Akant, Ö. “Yaş Türkistan 1929-1930.” *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, no. 6, (1988): 923-927.
- Alkan, H. *Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinde Siyasal Hayat ve Kurumlar*. Ankara: USAK Yayınları, 2011.
- Bağcı, H. “Dinmuhammed Ametbek, Kazakistan’ın Avrasyalı Kimliği ve Çok Vektörlü Dış Politikası Çerçevesinde Türkiye Algısı.” içinde *Uluslararası İlişkilere Tarihsel Bakış Prof. Dr. Refet Yinanç’a Armağan*, ed. Fırat Purtaş, 211-230. Ankara: Nobel Yayıncılık, 2019.
- Binyon, Michael. “Milliyetçi Coşku Etnik Sorunları Olan İmparatorluğu Sarsar.” *The Times*, 21 Ağustos 1991.
- Boyes, Roger. “Milliyetçilik İkinci Bir Sovyet Asya Cumhuriyetinde Daha Hareketleniyor.” *The Independent*, 20 Mayıs 1987.
- Boyes, Roger. “Papa Moskova Ziyareti İçin Sert Koşullar Koydu.” *The Times*, 19 Ocak 1988.
- Boyes, Roger. “Rusya, Papa’nın Bir Sonraki Durağı Olacak mı?” *The Times*, 15 Haziran 1987.
- Boyes, Roger. “Son İslami Üyesi Politbüro’dan Ayrıldı.” *The Independent*, 22 Ekim 1987.
- Broom, Douglas. “Thatcher Oxford’un Murdoch Başkanını Ağırıyor.” *The Times*, 15 Mayıs 1990.
- Brown, Colin. “Thatcher Gorbaçov’u Tekrar Ziyaret Etti.” *The Independent*, 2 Eylül 1991.
- Carrère d’Encausse, H. *Dünyayı Değiştiren Altı Yıl 1985-1991 Sovyet İmparatorluğu’nun Yıkılışı*. Çev. Şehsuvar Aktaş. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2019.
- Clark, Bruce. “Kazak Lider Zaferi Bekliyor.” *The Times*, 2 Aralık 1991.
- Cornwell, Rupert. “Gorbaçov Kremlin’i Karıştırıyor.” *The Independent*, 29 Ocak 1987.
- Çağlayandereli, M. “Sivil Toplum Küresel Çevre Sorunlarının Çözümü İçin Bir Araç Öneriyor! Örnek Olay: Nevada-Semipalatinsk Anti-Nükleer Hareketi.” içinde *V. Türk Dünyası Sosyologlar Birliği Kongresi Materyalleri: Türk Dünyası Uluslararası Stratejinin Geliştirilmesi*, 287-309, Almatı: 2014.
- Çetin, N. *Kazakistan Siyasi Sisteminde Başkanlık Modeli*. Ankara: Öztepe Matbaası,

- 2016.
- Dejevsky, Mary. "Minsk Paktı Silah Açıklarını Ortaya Çıkarttı." *The Times*, 1 Ocak 1992.
- Dejevsky, Mary. "Gorbaçov'un Yönetimine Nasıl Girilir?" *The Times*, 7 Mart 1986.
- Dejevsky, Mary. "Yeni Bir Dönem Değil." *The Times*, 27 Aralık 1986.
- Gimson, Andrew. "Vatanını Sevmeyenler Uzlaşma Politikalarında Çatışıyorlar." *The Independent on Sunday*, 9 Aralık 1990.
- Gömeç, S. *Türk Cumhuriyetleri ve Topulukları Tarihi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2006.
- Görgün, H. "1917 Ekim Devrimi'nin Modern İslam Düşüncesine Etkisi: Sosyalizm ve Komünizm'e Karşı Geliştirilen Farklı Tavrılar." içinde *Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi-Ekim Devrimi'nin Yüzüncü Yılında Sovyetler Birliği, Soğuk Savaş ve Uluslararası Sistem-Bildiri Kitabı*, ed. Çınar Özen, 113-119, Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 2018.
- Gündoğdu, A., Cafer Güler. "Kazakistan'ın Bağımsızlığının Tanınma Süreci ve Türk Kamuoyundaki Yankıları." *TAD* 36, no. 61 (2017): 75-93.
- Hornsby, Michael. "Cumhuriyetler Daha Fazla Özgürlük İçin Bastırıyor." *The Times*, 23 Ağustos 1991.
- İleri, İ. *The Times Gazetesine Göre Osmanlı İmparatorluğu'nda Azınlıkların Durumu (1908-1918)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.
- İyikan, N. *Central Asia South Caucasus Political Developments 1991-2010*. İstanbul: Hiperlink, 2011
- Kalkan, İ. "Kazak Siyasi Sisteminin Modernleşme Süreci ve Alaş Hareketi." içinde *Bağımsızlıklarının 10. Yılında Türk Cumhuriyetleri*, ed., Emine Gürsoy Naskali ve Erdal Şahin, 371-392. Haarlem: SOTA Yayınları, 2002.
- Keith, Hindley. "Rusya Uzaydaki Yerini Belirliyor." *The Times*, 21 Şubat 1986.
- Khairmukhanmedov, N. "Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Başkanlık Sisteminin Yapısal Özelliği Ve Sorunları." *IJSER* 3, no. 5 (2017): 1432-1451.
- Lieven, Dominic. "Gorbaçov'un Düşmanı İçeride." *The Independent*, 5 Eylül 1989.
- Morison, S. *The History of The Times Volume I: "The Thunderer" in The Making*. London: The Office of The Times, 1935.
- Morison, S. *The History of The Times, Volume II: "The Tradition Established"*. London: The Office of The Times, 1939.
- Owen, Richard. "Kur'an ile Yoldaşlar." *The Times*, 27 Haziran 1985.
- Rashid, Ahmad. "Antik Irk Çin-Sovyet Bozkırlarında Tekrar Etkin Oluyor". *The Independent*, 5 Haziran 1990.
- Rashid, Ahmad. "Sovyet Nükleer Silahsızlanma Kampanyası İlk Kongresi Kazakistan'da Toplandı." *The Independent*, 25 Mayıs 1990.
- Raşid, A. *Orta Asya'nın Dirilişi İslam mı Milliyetçilik mi?*. İstanbul: Cep Kitapları, 1996.
- Saray, M. *Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi*. Ankara: T.T.K. Basımevi, 1999.
- Steen, Edward. "Brejnev Durgunluğu Düşüşe Geçiyor." *The Independent*, 27 Mayıs 1987.

- Steen, Edward. "Gorbaçov Karşıtlarının Yıkılması Üzerine Orta Asya'da Ayaklanmalar." *The Independent*, 19 Aralık 1986.
- Steen, Edward. "Gorbaçov'un Çağrısı Sakharov Sürgününü Bitirdi." *The Independent*, 20 Aralık 1986.
- Steen, Edward. "Moskova Bölgesel Huzursuzluk Konusunda Uyardı." *The Independent*, 29 Aralık 1986.
- Stewart, G. *The History of The Times Volume VII: The Murdoch Years*. London: Harper Collins, 2005.
- Şarлак, L. "The Times Gazetesi'ne Göre Balkan Savaşları." Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2018.
- Thompson, J. L. *Politicians, the Press, and Propaganda: Lord Northcliffe and the Great War, 1914-1919*. London: The Kent State University Press, 2000.
- Times. *The Times History of The War Volume I*. London: The Times, 1914.
- Toker, Y. *Büyük Uyanış*. İstanbul: Toker Yayınları, 1992.
- Ünal, F. *Rus İşgaline Karşı Stepte Büyük Başkaldırı Sultan Kenesarı*. İstanbul: İlgü Kültür Sanat Yayıncılık, 2010.
- Van Voren, R. *Psychiatry As A Tool For Coercion in Post-Soviet Countries*. *European Parliament's Subcommittee on Human Rights*, Belgium: European Union, 2013.
- Walker, Christopher. "Brejnev Koruyucularının Sonuncusu Uzaklaştırıldı". *The Times*, 17 Aralık 1986.
- Walker, Christopher. "Kremlin Polisin Psikiyatri Birimlerinin Kontrolünü Sonlandırmasını Emrediyor". *The Times*, 12 Şubat 1988.
- Walker, Christopher. "Kremlin'in Ayaklanma Çıkan Şehre Basın Ziyaretini Engellemesi Güvenlik Şüphelerini Artırdı." *The Times*, 7 Ocak 1987.
- Walker, Christopher. "Moskova'nın Yeni Roketi Uzay Boşluğunu Genişletiyor." *The Times*, 18 Mayıs 1987.
- Walker, Christopher. "Politbüro Görevden Alınmasının Ardından Gorbaçov İktidardaki Gücünü Arttırdı". *The Times*, 22 Ekim 1987.
- Womack, Helen. "Kazak Lider Değişimde Öncü Olarak Ortaya Çıkıyor." *The Independent*, 4 Eylül 1991.
- Womack, Helen. "Soljenitsin'in Rusya'sı Gorbaçov'a Göre Değil." *The Independent*, 26 Eylül 1990.
- Zorlu, K. *Büyük Bozkırın Yükselişi Nazarbayev Liderliği*. Ankara: Kripto Yayınları, 2020.

Extended Abstract
Kazakhstan's Independence Process in the British Press
(1985-1991)

During the dissolution of the Soviet Union, the policies implemented to prevent disintegration in the face of developments in all the union countries also found their place in Kazakhstan. England also carried out strategic activities against these policies of the Soviet Union. Kazakhstan has lands on Turkestan that are rich in underground resources and where the Soviet Union, which implemented the ideology of communism in technological and economic fields, carried out activities in line with its own imperialist goals. The Soviet Union implemented various policies on Kazakhstan in order to retain the authority of the region within the framework of the ideology of communism.

Throughout history, Russia and England have struggled to have a say in Kazakhstan's territory due to its strategic importance and rich underground resources. Especially during the Soviet Union period, Russia, as the dominant power in this country, pursued various policies for its own purposes. Britain, on the other hand, implemented its own strategies in response to the policies of the Soviet Union. For this reason, during the period when Kazakhstan gained its independence, there were developments with cultural, economic and political aspects.

All developments in line with the Glasnost and Perestroika policies implemented by Gorbachev to prevent the disintegration of the Soviet Union and to renew the communist system turned into the reasons that led to the disintegration of the Soviet Union. In the same period, Margaret Thatcher, known as the "Iron Lady", was in power in England. It can be said that with the Thatcher administration, Britain re-implemented the Great Game policy, which was carried out to have a say in Turkestan and Eastern lands. England and the Soviet Union carried out various political practices in line with their strategic goals during the process leading to the independence of Kazakhstan. In this context, an increase has been observed in the developments among the union countries, especially in Kazakhstan. Throughout history, Kazakhstan has been at the center of the power struggle between world states that have interest in the country for various reasons, such as being rich in underground resources and the strategic importance of the geography in which it is located.

In the study, how the developments in the process leading to Kazakhstan's independence were received by England; How the public is informed was examined through The Independent, which represents the left-liberal circles of the British press, and The Times, which represents the right-conservative circles. The copies of The Times and The Independent newspapers used as sources during the mentioned process were accessed and those relevant to the subject were separated. An effort has been made to reveal the perspectives of both newspapers on the developments that took place during the period that resulted in the dissolution of the Soviet Union and the independence of

Kazakhstan. The Times and The Independent newspapers were defined as representatives of the right-conservative and left-liberal circles in the British press, and the reflections of the process in which the Soviet Union collapsed and Kazakhstan gained its independence on the British press were investigated. Thus, the public opinion of the British press; How and with which discourses informed Kazakhstan during the process of gaining its independence were the questions that were tried to be answered as the problematic of our study.

The Glasnost (openness) and Perestroika (restructuring) policies implemented by Gorbachev when he came to power in the USSR were evaluated and the British press' perspective on the events that took place during the period when Kazakhstan gained its independence was taken as basis. These reform policies not only caused the dissolution of the Soviet Union, but also created an opportunity for each of the Turkish Republics to become independent states.

As a result of the policies called Perestroika and Glasnost implemented by Gorbachev, who ruled the Soviet Union from 1985 to 1991, developments that led to the end of the Cold War also took place. However, these reforms also caused the Communist Party of the Soviet Union to lose its political superiority in the country and the subsequent dissolution of the Soviet Union. For this reason, in the study, the process of Kazakhstan gaining independence was examined within the framework of the dissolution of the Soviet Union, Glasnost and Perestroika policies, and internal developments in Kazakhstan. It was revealed that the British press was not indifferent to the long-awaited independence in Kazakhstan and the change in world balances and how they viewed the events.

Independence movements are seen as purely local political events and nationalist uprisings in the right-conservative and left-liberal circles of the British press. We can also say that ethnic, religious, political and demographic characteristics are taken into consideration. Rallies of Kazakh youth are seen only as nationalist movements in newspaper reports and are not interpreted in a way that will shape the future of the country. Moreover, the British press was not as interested in the developments in Kazakhstan as it was in focusing on the dissolution of the Soviet Union. The events are reflected to the public mostly within ethnic and religious characteristics. Because in the Western world, specifically in the British press, the developments in Kazakhstan's independence process are examined mostly from the perspective of England and the Soviet Union.

